

УДК 347.956(477)(043.5)

В. І. ТЕРЕМЕЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРАВА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ

Розглянуто теоретичні засади реалізації права апеляційного оскарження рішення у цивільному судочинстві України. Охарактеризовано структуру права апеляційного оскарження та визначено етапи його реалізації. Проаналізовано право апеляційного оскарження судового рішення у вузькому та широкому значенні. Сформульовано визначення поняття «право апеляційного оскарження рішення в цивільному судочинстві».

Ключові слова: право апеляційного оскарження, апеляційне провадження, апеляційна скарга, гарантія, етапи.

Невід'ємним конституційним правом людини та громадянина є право на судовий захист, закріплене у ст. 124 Конституції України. Однак, реалізація такого права часом ускладнюється ухваленням незаконних і необґрунтованих судових рішень. Тому законодавець у п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України визначив, що однією з основних засад судочинства є право апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом [1].

Як відомо, апеляція є найбільш поширеним у сучасному цивільному процесі способом оскарження судових рішень, які не набрали законної сили, адже кількість апеляційних скарг, поданих на судові рішення суду першої інстанції, постійно збільшується. Це означає, що сторони цивільного процесу все більш активно використовують своє право апеляційного оскарження судового рішення, яке розглядається ними як ефективний та надійний механізм захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, а також виправлення судових помилок. Втім, у теорії цивільного процесу сутність та структура права апеляційного оскарження судових рішень є недостатньо дослідженими, що свідчить про необхідність ґрунтовного наукового аналізу такого права.

Окремі аспекти вказаної проблематики були об'єктом вивчення у працях С. С. Бичкової, К. В. Гусарова, О. В. Дем'янової, В. В. Комарова, В. А. Кройтора, Д. Д. Луспеника, О. М. Трач, Є. А. Чернушенко, М. Й. Штефана та інших вітчизняних вчених. Віддаючи належне результатам наукових досліджень з цієї проблематики, слід констатувати, що в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства України системного дослідження та нового

переосмислення потребують з'ясування сутності цього конституційного права, його складових елементів і проблем, пов'язаних з його реалізацією у стадії апеляційного провадження. Вирішення цих питань має, насамперед, практичне значення, оскільки допомагає особі з'ясувати обсяг цього суб'єктивного права та усвідомити процедуру його реалізації.

Метою статті є розкриття юридичного змісту права апеляційного оскарження рішення у цивільному процесі України, зокрема, формулювання визначення вказаного права, з'ясування етапів його реалізації та визначення його структури.

Право апеляційного оскарження судового рішення є невід'ємною складовою правового статусу людини та громадянина, однією з гарантій права на судовий захист. Відповідно до ст. 292 ЦПК України, сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково [2].

У теорії цивільного процесу право апеляційного оскарження розглядається як суб'єктивне право кожного учасника судового розгляду, що безпосередньо впливає із закону та надає йому можливість ініціювати процесуальну діяльність суду апеляційної інстанції, спрямовану на перевірку законності та обґрунтованості рішення, ухваленого судом першої інстанції, шляхом подання апеляційної скарги [3, с. 332]. Закон надає право кожній особі, яка бере участь у справі, критично поставитися до судового рішення, ухваленого судом нижчої інстанції, та з належною увагою оскаржити його або утриматися від цього. До того часу,

поки судові рішення не набрали законної сили, справа не може вважатися остаточно вирішеною, тому особа може скористатися своїм законним правом – оскаржити рішення суду з метою перевірки його законності та обґрунтованості.

Право апеляційного оскарження можна розглядати як повноваження особи щодо ініціювання відкриття апеляційного провадження. Це право має диспозитивний характер, адже його реалізація залежить від волі учасників цивільного судочинства. Крім того, диспозитивність полягає в тому, що суб'єкти процесу мають право самостійно визначити предмет оскарження і приймати рішення про подання або неподання апеляційної скарги. При цьому кожен з учасників процесу має самостійне право на оскарження судового рішення. Тому особа, яка наділена правом на подання апеляційної скарги, реалізує його незалежно від здійснення аналогічного права іншою особою. Відмова особи від подання апеляційної скарги створює презумпцію відсутності порушення її інтересів.

Європейський суд з прав людини зазначив, що для того, щоб оскарження вважалося ефективним, воно має бути перш за все доступним, тобто заінтересована особа повинна мати можливість самостійно розпочати процедуру апеляційного оскарження рішення у справі [4]. Вбачається, що закріплення у вітчизняному законодавстві положень щодо обмеження подання апеляційної скарги позбавить заінтересованих осіб права оскаржувати судові рішення, а також суперечитиме ст. 13 ЦПК України і ст. 55, 124, п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України.

Отже, право апеляційного оскарження відповідно до ЦПК України не обмежене ні за колом осіб, ні за розміром чи характером позовних вимог, ні за отриманням дозволу суду (судді). Це означає, що у національному цивільному судочинстві функціонують такі засади судочинства, як рівний доступ до правосуддя і свобода оскарження судових рішень. Саме свобода апеляційного оскарження передбачає надання особам права та можливості за власним бажанням і своїми діями спонукати апеляційний суд відкривати провадження з перегляду законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції, не потребуючи для цього певного дозволу. Тобто кожна особа може безперешкодно оскаржити рішення суду першої інстанції до суду апеляційної інстанції за наявності можливості у неї здійснити процес доказування та встановити фактичні обставини справи. Утім, право апеляційного оскарження у вітчизняному цивільному процесуальному

праві усе ж залежить від певних обставин, а саме – при поданні апеляційної скарги особи сплачують судовий збір, який визначається у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Вбачається, що у майбутньому для судової системи України встановлення майнового цензу для осіб, які подають позовні заяви, апеляційні та касаційні скарги, є можливим. Така практика буде відповідати правовим нормам цивільного процесуального законодавства більшості європейських країн. До того ж, обмеження права на оскарження судового рішення, виходячи з малозначності ціни позову, передбачено й у ст. 3 глави II Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи [5].

Наразі збільшення судового збору, встановлення майнового цензу у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві призведе до обмеження можливості судового захисту малозабезпеченої категорії громадян, що перешкоджає особам у вільному доступі до правосуддя. Слід відзначити, що майновий ценз також не встановлений для подання позовної заяви до Європейського суду з прав людини. Крім того, Європейський суд з прав людини може надати особі безкоштовну юридичну допомогу, якщо надання такої допомоги він визнає за необхідне для належного розгляду справи (правило 92 Регламенту Європейського суду з прав людини) [6].

Право апеляційного оскарження нерозривно пов'язане з правом особи на судовий захист, яке у свою чергу в теоретичному дослідженні має проводитися у діалектичному взаємозв'язку із принципом верховенства права, фундаменталізацією прав людини в міжнародному і національному правопорядках [7, с. 4]. Тому важливо не тільки визначити поняття права апеляційного оскарження, а й визначити структуру цього права, особливості його здійснення.

Вважаємо, що структура права апеляційного оскарження складається з єдності декількох взаємопов'язаних, але цілком самостійних, таких, що не збігаються за змістом, правомочностей, а саме: 1) подання до суду апеляційної скарги, доповнень і змін до неї; 2) вимоги щодо прийняття судом першої та апеляційної інстанції апеляційної скарги, поданої особою, її представником; 3) розгляд апеляційної скарги в суді; 4) ухвалення судом апеляційної інстанції певного рішення з приводу поданої апеляційної скарги.

Реалізація права на подання до суду апеляційної скарги, доповнень і змін до неї, передбачає звернення особи, яка подає апеляційну

скаргу, до суду апеляційної інстанції з проханням про повторний розгляд і вирішення справи в повному обсязі або частково з метою захисту порушених, на її думку, прав і законних інтересів. Разом із цим, право апеляційного оскарження судового рішення реалізується за допомогою заявленої вимоги, втіленої у процесуальну форму – письмову апеляційну скаргу, а також складається з певних процесуальних дій з її подання. Оскільки особам, які беруть участь у справі, надається можливість приєднатися до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступають, то право апеляційного оскарження має включати в себе також право на вступ у справу, розпочату в суді першої інстанції. Гарантією здійснення цього права є надання законодавцем відповідних умов, які б сприяли його реалізації, зокрема, реальна дія засади свободи оскарження рішень суду та забезпечення доступності правосуддя для всіх осіб. Тому спірною є думка деяких науковців, які стверджують, що право на подання доповнень і змін до апеляційної скарги належить до числа прав, котрі гарантують право апеляційного оскарження [8, с. 348].

Вбачається, що право доповнювати чи змінювати подану апеляційну скаргу не є гарантією реалізації права апеляційного оскарження рішення, а є його складовою частиною, адже в такому випадку йдеться лише про можливість особи використовувати зазначене право в тому чи іншому обсязі.

Водночас, будь-які психологічні процеси, що відбуваються у свідомості особи (наприклад, незадоволення учасника судового розгляду ухваленим рішенням або усвідомлення помилковості рішення в частині, що стосується його інтересів або інтересів осіб, котрих він представляє) чи певні дії, які вказують на бажання й можливість у подальшому оскаржити рішення в апеляційному порядку (наприклад, самостійне складання апеляційної скарги або її проекту з метою узгодження з особою, в інтересах якої вона буде подана, тощо) є лише етапами, котрі передують процедурі подання апеляційної скарги та не окреслюють зміст права апеляційного оскарження рішення у цивільному судочинстві.

Слід зазначити, що реалізація права на подання, прийняття і розгляд апеляційної скарги залежить від обставин процесуально-правового характеру, а право на її вирішення обумовлюється матеріально-правовими та процесуально-правовими обставинами. Наявність права на вирішення скарги в матеріально-правовому розумінні встановлюється після розгляду справи в судовому засіданні колегіально судом

апеляційної інстанції у процесі ухвалення ним рішення. Право на вирішення апеляційної скарги у процесуальному розумінні залежить від активних дій особи з використанням усіх наданих законом засобів і способів під час розгляду в апеляційному суді поданої нею апеляційної скарги з метою скасування або зміни рішення, ухваленого судом першої інстанції. Водночас, право на вирішення апеляційної скарги – це право певної особи, яка подала апеляційну скаргу, на одержання позитивної (повного чи часткового задоволення висунутих нею вимог) або негативної (відмова у задоволенні поданої апеляційної скарги) відповіді в рішенні суду апеляційної інстанції.

Апеляційне провадження не може розпочатися без апеляційної скарги. Подання апеляційної скарги є необхідною умовою та складовою частиною провадження в суді апеляційної інстанції. Деякі науковці розглядають сам факт подання апеляційної скарги тільки як певну форму приводу до початку апеляційного провадження, а не як підставу для його порушення [9, с. 91]. Тому помилковою є думка вчених, що апеляційне провадження виникає з моменту реєстрації апеляційної скарги в канцелярії суду, який ухвалив оскаржуване рішення або з моменту надходження апеляційної скарги до суду першої інстанції, навіть якщо вона не відповідає вимогам закону [10, с. 111].

Отже, подання заінтересованою особою апеляційної скарги до суду є засобом захисту порушеного матеріального суб'єктивного права цієї особи. Утім, зміст права на подання апеляційної скарги в науковій літературі розуміється по-різному. Так, в одних випадках розглядається лише процесуальні аспекти вказаного права, а в інших – матеріальні. Однак точка зору щодо розгляду такого права в поєднанні його матеріально-правової і процесуально-правової основ є домінуючою [11, с. 522].

Право на подання апеляційної скарги – це єдине матеріальне і цивільно-процесуальне поняття, яке має матеріальний зміст і процесуальну форму. У цивільному процесуальному праві не може бути самостійного права на звернення до апеляційного суду, відірваного від права на подання апеляційної скарги у матеріальному розумінні. І навпаки, матеріальне право не може існувати без притаманної йому можливості бути реалізованим у примусовому порядку. Єдність матеріально-правового змісту права на подання апеляційної скарги і його процесуальної форми обумовлена тим, що таке право розглядається як відновлення порушеного законного інтересу в певній встановленій

законом процесуальній формі, порядку, який забезпечує об'єктивність і реальність захисту.

Таким чином, право на подання апеляційної скарги включає право на задоволення матеріально-правової вимоги особи, яка подала апеляційну скаргу. Право на подання апеляційної скарги до суду є засобом реалізації права апеляційного оскарження судового рішення.

Для виникнення апеляційного провадження недостатньо наявності лише факту подання чи надходження апеляційної скарги до суду першої інстанції. Апеляційне провадження виникає тільки з моменту прийняття апеляційної скарги до розгляду судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими у ст. 297 ЦПК України. Право вимагати прийняття апеляційної скарги трансформується у відповідний обов'язок суду розглянути подану апеляційну скаргу. Апеляційна скарга, що не відповідає вимогам, зазначеним у законі, не призводить до відкриття апеляційного провадження. У цьому й полягає процесуальне значення апеляційної скарги.

Відповідно до ст. 296 ЦПК України, суд першої інстанції не має жодних повноважень, що стосуються прийняття апеляційної скарги до розгляду. Він виконує лише організаційну функцію, а саме: долучає апеляційну скаргу до справи та направляє її до апеляційного суду. Всі питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду, про залишення апеляційної скарги без руху або її повернення вирішуються лише судом апеляційної інстанції. Тому сам факт подання апеляційної скарги до суду першої інстанції за правилами ст. 296 ЦПК України не є початком виникнення апеляційного провадження, оскільки рішення про прийняття чи неприйняття конкретної апеляційної скарги приймає апеляційний суд відповідно до ст. 297, 298 ЦПК України. Разом із цим, суддя-доповідач, вирішуючи питання про прийняття апеляційної скарги, повинен ретельно перевірити дотримання встановлених законом умов і порядку порушення апеляційного провадження, зокрема, наявність в особи права апеляційного оскарження судового рішення, з'ясувати, чи не набрало оскаржуване рішення законної сили, чи не порушено строк подання апеляційної скарги, чи дотримано вимоги до форми та змісту апеляційної скарги тощо.

Розглянуті права особи щодо подання та прийняття судом апеляційної скарги є невід'ємною складовою апеляційного оскарження судового рішення.

Право на розгляд поданої апеляційної скарги в суді апеляційної інстанції складається з таких послідовних етапів:

1) підготовка справи до розгляду апеляційним судом, де суддя-доповідач протягом десяти днів з дня отримання справи вчиняє низку дій відповідно до ст. 301 ЦПК України, зокрема, з'ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, котрі беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень, за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, надання судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача тощо;

2) розгляд справи в суді апеляційної інстанції, тобто провадження в суді апеляційної інстанції. Зміст цього права включає в себе: можливість у судовому засіданні безпосередньо особисто або через представника своїх прав і законних інтересів підтримувати подану апеляційну скаргу чи відмовитись від неї; право давати пояснення з приводу апеляційних скарг, поданих іншими учасниками судового розгляду та заперечень, які від них надійшли, право укласти мирову угоду відповідно до загальних правил про цю процесуальну дію незалежно від того, хто подав апеляційну скаргу, а також право виступати в судових дебатах (ст. 304, 306 ЦПК України).

Право на вирішення поданої апеляційної скарги, тобто право на отримання позитивного чи негативного результату для особи, яка подала апеляційну скаргу, знаходить свій прояв в ухваленні рішення судом апеляційної інстанції щодо повного або часткового задоволення апеляційної скарги чи відмови в її задоволенні. У цьому випадку мова йде про сукупність низки процесуальних дій з вирішення поданої апеляційної скарги, що співпадає з таким етапом розгляду справи в суді апеляційної інстанції, як складання й проголошення судового рішення (ст. 313–317 ЦПК України).

Отже, порядок реалізації права апеляційного оскарження судового рішення складається з двох етапів. Перший етап полягає в тому, щоб суд першої інстанції прийняв апеляційну скаргу та передав її разом з матеріалами справи до суду апеляційної інстанції. На другому етапі суд апеляційної інстанції визначає наявність або відсутність умов і передумов права апеляційного оскарження судового рішення та відкриває апеляційне провадження у справі. У разі подання апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції, така скарга направляється супровідним листом до суду, що прийняв оскаржуване рішення для виконання вимог, передбачених ст. 296 ЦПК України.

На підставі зазначеного доцільно сформулювати поняття права апеляційного оскарження судового рішення. Його можна розглядати як у вузькому значенні, так і в широкому. Так, у вузькому – це надана законом можливість звернутися з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції до суду апеляційної інстанції. У широкому значенні поняття «право апеляційного оскарження» може включати не тільки дії особи, необхідні для прийняття апеляційної скарги судом, але й дії учасників цивільного судочинства, які передбачені ЦПК України, котрі можуть призвести до відмови у розгляді чи задоволенні апеляційних скарг, поданих іншими суб'єктами апеляційного оскарження рішення, а саме: подання заперечення на апеляційну скаргу, подання додаткових матеріалів, а у разі неможливості самостійного їх подання – заявлення клопотань про їх витребування, а також клопотань про витребування додаткових доказів, про виклик свідків, призначення експертизи, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача тощо.

Таким чином, право апеляційного оскарження рішення в цивільному судочинстві – це передбачена цивільним процесуальним законодавством система можливих процесуальних дій певного учасника процесу в конкретній справі, спрямована на захист його порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів або особи, яку він представляє, з метою перевірки законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції.

Отже, ЦПК України надає сторонам широкий комплекс процесуальних прав, пов'язаних з реалізацією права апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції. Ці права є надзвичайно важливою гарантією правильного вирішення справи судом апеляційної інстанції. Крім того, вони є одним із засобів захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у цивільному судочинстві України.

Перспективною у подальшому є наукова розробка питань, пов'язаних із визначенням обсягу прав і обов'язків суб'єктів апеляційного оскарження та меж оскарження ними вироку.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.
3. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : підруч. для студентів юрид. спец. вищих навч. закл. / М. Й. Штефан. – Київ : Ін Юре, 2005. – 624 с.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кучеренко проти України» від 04.05.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/hr/case/ua/ua07.html>.
5. Рекомендация R (95) 5 Комитета министров [Совета Европы] государствам-членам относительно введения в действие и улучшения функционирования систем и процедур обжалования по гражданским и торговым делам : от 07.02.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_153.
6. Регламент Суду : від 04.11.1998 ; ред. від 01.11.2003 [Електронний ресурс] / Рада Європи, Європейський суд з прав людини. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067.
7. Цувіна Т. А. Право на суд в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Цувіна Тетяна Андріївна. – Харків, 2013. – 21 с.
8. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс : учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / под ред. К. Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, 2005. – 697 с.
9. Шерстюк В. М. Предъявление апелляционной жалобы в арбитражный суд / В. М. Шерстюк // Хозяйство и право. – 1996. – № 10. – С. 91–107.
10. Динер А. А. Становление и развитие апелляционного производства в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Динер Александр Артурович. – М., 2004. – 205 с.
11. Курс цивільного процесу : підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.

Надійшла до редколегії 08.12.2014

ТЕРЕМЕЦКИЙ В. И. ЮРИДИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ПРАВА АПЕЛЛЯЦИОННОГО ОБЖАЛОВАНИЯ РЕШЕНИЯ

Рассмотрены теоретические основы реализации права апелляционного обжалования решения в гражданском судопроизводстве Украины. Охарактеризована структура права апелляционного обжалования и определены этапы его реализации. Проанализировано право апелляционного обжалования судебного решения в узком и широком смысле. Сформулировано определение понятия «право апелляционного обжалования решения в гражданском судопроизводстве».

Ключевые слова: право апелляционного обжалования, апелляционное производство, апелляционная жалоба, гарантия, этапы.

TEREMETSKYI V. I. LEGAL CONTENT AND STRUCTURE OF THE RIGHT ON JUDGMENT'S APPEAL

Theoretical principles of the right on judgment's appeal in civil proceedings of Ukraine are studied. It is found out that the right on appeal under the Civil and Procedural Code of Ukraine is not limited either by the number of persons or the cost of the claim or the character of an appeal or obtaining the permission of a court (judge). It is emphasized that there are such judiciary principles in the domestic civil proceedings as equal access to justice and freedom of court judgments' appeal. The structure of the subjective right on judgment's appeal is characterized. It includes the following powers: submission of appeal to the court, additions and amendments thereto, the requirement concerning receiving an appeal by the court of the first instance and court of appeal filed by the person or his/her representative, appeal's court hearings and adoption of a certain judgment by a court of appeal according to the filed appeal.

The objective of the article is to reveal the legal content of the right on judgment's appeal in civil proceeding of Ukraine, in particular, to formulate the mentioned right's definition, to clarify the stages of its realization and to determine its structure.

The methodological basis of the thesis is a set of general, special and law methods of scientific cognition. The conceptual apparatus is deepened with the help of logical and semantic method and the method of ascent from the abstract to the concrete. Comparative and legal method allowed us to study the features of the limits in realizing the right of judgment's appeal according to the number of persons, character and price of an appeal within the procedural legislation of foreign countries.

The right on judgment's appeal in the narrow and broad sense is analyzed. The definition of the concept «the right on judgment's appeal in civil proceedings» is formulated.

Keywords: *the right to appeal, appellant legal procedure, appeal, guarantee, stages.*

УДК 340.12

С. О. ЧЕРНОВОЛ,

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОГОВІР ЯК ЗАГАЛЬНОПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Надано характеристику договору як загальноправової категорії. Виокремлено риси, які відрізняють договори від інших нормативно-правових актів. Висвітлено структурні ознаки договору.

Ключові слова: *договір, види договорів, юридична техніка, техніка творення нормативно-правового договору, техніка тлумачення нормативно-правового договору.*

Упродовж кількох десятків років в українському законодавстві спостерігаються тенденції до демократизації та індивідуалізації права, що зумовлено переходом від імперативного до диспозитивного методу правового регулювання великої групи суспільних відносин. У зв'язку з цим зростає питома вага договірного регулювання. Такі тенденції спостерігаються не тільки у сфері приватного, але й публічного права. Розширення сфери договірного регулювання публічно-правових відносин зумовлює важливість такого виду джерел права, як правовий договір.

Питання тлумачення договору вивчалось у загальнотеоретичних юридичних дослідженнях В. Б. Авер'янова, Ю. Л. Власова, А. А. Козловського, А. М. Колодія, В. Є. Мармазова, Ю. М. Оборотова, Н. Н. Пархоменка, П. М. Рабіновича, Н. О. Саниахметової, О. Ф. Скакун, О. В. Сурілова, Ю. М. Тодики, Є. О. Харитонова та ін.

У вітчизняній літературі єдиного поняття договору досі не вироблено. Для цього є як об'єктивні, так і суб'єктивні підстави. Перші пов'язані з багатозначністю означеного поняття, а також із використанням його як у приватній, так і в публічно-правовій сферах. Зокрема, «приватне» визначення поняття договору традиційно формується у рамках цивільного та господарського права. Тут договорами вважаються і юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання, і саме договірне зобов'язання, і документ, в якому закріплено факт встановлення зобов'язальних правовідносин. Г. Шершеневич визначав договір як «угоду двох або більше осіб, спрямовану на встановлення, зміну або припинення юридичних відносин» [1, с. 304].

Публічно-правове розуміння договору знаходить своє відображення у таких галузях права, як конституційне, адміністративне, трудове тощо.